

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

NGUYỄN VĂN TRUNG

**CHỦ ĐẤT TRONG CỘNG ĐỒNG NGƯỜI MA COONG
Ở HUYỆN BỐ TRẠCH, TỈNH QUẢNG BÌNH**

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NHÂN HỌC

HÀ NỘI – 2014

VIỆN HÀN LÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VIỆT NAM
HỌC VIỆN KHOA HỌC XÃ HỘI

NGUYỄN VĂN TRUNG

**CHỦ ĐẤT TRONG CỘNG ĐỒNG NGƯỜI MA COONG
Ở HUYỆN BỐ TRẠCH, TỈNH QUẢNG BÌNH**

LUẬN ÁN TIẾN SĨ NHÂN HỌC

**Chuyên ngành: Nhân học văn hóa
Mã số: 62316501**

Tập thể hướng dẫn khoa học:

- 1. TS. Trần Hồng Hạnh**
- 2. TS. Lý Hành Sơn**

HÀ NỘI - 2014

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan luận án này là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu và kết quả nghiên cứu trình bày trong luận án là trung thực. Những luận điểm mà luận án kế thừa của những tác giả đi trước đều có nguồn gốc, xuất xứ rõ ràng. Nếu có gì sai tôi xin chịu hoàn toàn trách nhiệm.

Hà Nội, ngày....tháng 3 năm 2014

Tác giả luận án

Nguyễn Văn Trung

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin chân thành cảm ơn các thành viên trong dòng họ chủ đất, các già làng, trưởng bản trong cộng đồng người Ma Coong ở huyện Bố Trạch, tỉnh Quảng Bình đã tạo điều kiện, giúp đỡ tôi trong quá trình đi khảo sát, điền dã phục vụ cho luận án.

Tôi xin gửi lời cảm ơn đến các cán bộ, chiến sĩ đồn biên phòng Cồn Roòng; UBND xã Thượng Trạch, UBND xã Tân Trạch, Phòng văn hoá, UBND huyện Bố Trạch đã giúp đỡ tôi thu thập thông tin, tư liệu liên quan đến luận án.

Tôi xin chân thành cảm ơn các Thầy, Cô giáo ở Học Viện khoa học xã hội, Viện Dân tộc học và đặc biệt với sự hướng dẫn của Cô giáo - TS. Trần Hồng Hạnh và Thầy giáo - TS. Lý Hành Sơn đã tận tình giúp đỡ để tôi hoàn thành luận án này.

Hà Nội, ngày... tháng 3 năm 2014

Tác giả luận án

Nguyễn Văn Trung

MỤC LỤC

Trang phụ bìa	
Lời cam đoan	
Mục lục	
Danh mục các chữ viết tắt	
Danh mục các bảng	
Danh mục sơ đồ	
MỞ ĐẦU	1
Chương 1 TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU, CƠ SỞ LÝ THUYẾT VÀ PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU	7
1.1. Tổng quan tình hình nghiên cứu	7
<i>1.1.1. Tình hình nghiên cứu về người Ma Coong nói riêng, dân tộc Bru-Vân Kiều nói chung</i>	7
<i>1.1.2. Tình hình nghiên cứu về chủ đất, trong đó có chủ đất người Ma Coong</i>	14
1.2. Cơ sở lý thuyết và phương pháp nghiên cứu	18
<i>1.2.1. Một số khái niệm cơ bản</i>	18
<i>1.2.2. Cơ sở lý thuyết</i>	26
<i>1.2.3. Phương pháp nghiên cứu</i>	28
Tiểu kết chương 1	31
Chương 2: SỰ HÌNH THÀNH CHỦ ĐẤT VÀ HÌNH THỨC TRAO TRUYỀN	32
2.1. Khái quát về người Ma Coong ở huyện Bố Trạch, tỉnh Quảng Bình	32
<i>2.1.1. Điều kiện tự nhiên, dân cư, dân tộc huyện Bố Trạch</i>	32
<i>2.1.2. Lịch sử vùng đất người Ma Coong ở huyện Bố Trạch</i>	33
<i>2.1.3. Người Ma Coong ở hai xã Thượng Trạch và Tân Trạch</i>	38
2.2. Sự hình thành, chức năng, quyền lợi của chủ đất	43
<i>2.2.1. Sự hình thành chủ đất và dòng họ chủ đất</i>	43
<i>2.2.2. Chức năng, quyền lợi và một số vấn đề liên quan đến chủ đất</i> ..	48
2.3. Dòng họ chủ đất - cơ sở trao truyền và duy trì chủ đất	53
<i>2.3.1. Mối liên hệ giữa chủ đất và dòng họ chủ đất</i>	53
<i>2.3.2. Hình thức trao truyền chủ đất trong dòng họ chủ đất</i>	59
Tiểu kết chương 2	62
Chương 3: VAI TRÒ CỦA CHỦ ĐẤT TRONG PHÁT TRIỂN KINH TẾ - XÃ HỘI Ở CỘNG ĐỒNG MA COONG	63
3.1. Chủ đất trong phát triển kinh tế	63
<i>3.1.1. Cơ cấu kinh tế ở cộng đồng Ma Coong</i>	63
<i>3.1.2. Vai trò của chủ đất trong việc tổ chức định canh, định cư</i>	64
<i>3.1.3. Vai trò chủ đất trong việc quản lý và sử dụng tài nguyên (đất, nước, tài nguyên rừng...) trước đây và hiện nay</i>	65

3.1.4. Săn bắt, hái lượm và những quy định/luật tục có liên quan	71
3.1.5. Vai trò của chủ đất trong việc đi đầu trong một số mô hình kinh tế ở địa phương hiện nay	75
3.1.6. Vai trò của chủ đất trong duy trì các nghi lễ, hình thức tương trợ liên quan đến các hoạt động sinh kế	78
3.2. Chủ đất trong duy trì ổn định và phát triển xã hội.....	82
3.2.1. Chủ đất trong thiết chế xã hội truyền thống.....	82
3.2.2. Chủ đất trong việc thiết lập làng và đề ra các luật tục	87
3.2.3. Chủ đất trong việc góp phần duy trì ổn định và phát triển cộng đồng hiện nay	91
Tiểu kết chương 3	99
Chương 4: CHỦ ĐẤT VỚI VIỆC DUY TRÌ CÁC GIÁ TRỊ VĂN HÓA TRUYỀN THỐNG Ở CỘNG ĐỒNG MA COONG.....	100
4.1. Chủ đất trong việc tổ chức và duy trì những sinh hoạt văn hóa cộng đồng.....	100
4.1.1. Lễ hội đập trống (toong rít chi cơ rơ).....	101
4.1.2. Lễ tế trâu	113
4.2. Chủ đất trong việc bảo tồn giá trị của các sinh hoạt văn hóa cộng đồng.....	120
4.2.1. Biểu tượng trống trong lễ hội và trong đời sống của người Ma Coong	121
4.2.2. Các giá trị khác.....	124
Tiểu kết chương 4	127
Chương 5: KẾT QUẢ VÀ BÀN LUẬN.....	129
5.1. Kết quả.....	129
5.1.1. Khái quát chung	129
5.1.2. Chủ đất và những vấn đề liên quan đến chủ đất.....	132
5.2. Bàn luận.....	136
5.2.1. Vấn đề tiếp tục phát huy vai trò chủ đất người Ma Coong trong việc duy trì sự ổn định xã hội và an ninh biên giới	136
5.2.2. Vấn đề tiếp tục phát huy vai trò của chủ đất người Ma Coong trong việc bảo tồn các giá trị văn hóa truyền thống	140
5.3. Một số kiến nghị nhằm phát huy vai trò chủ đất trong ổn định, phát triển cộng đồng người Ma Coong trong giai đoạn hiện nay	142
Tiểu kết chương 5	145
KẾT LUẬN	146
DANH MỤC CÔNG TRÌNH CỦA TÁC GIẢ ĐÃ CÔNG BỐ CÓ LIÊN QUAN ĐẾN LUẬN ÁN.....	150
TÀI LIỆU THAM KHẢO	151
PHỤ LỤC	162

DANH MỤC CÁC BẢNG

Bảng 3.1: Kết quả phát triển kinh tế năm 2009 và 2011 ở xã Thượng Trạch .	77
Bảng 3.2: Tình hình phát triển lớp và số lượng học sinh (2007 - 2012) trường Dân tộc nội trú xã Thượng Trạch.....	98

DANH MỤC SƠ ĐỒ

Sơ đồ 2.1: Sơ đồ gia phả dòng họ chủ đất	56
Sơ đồ 3.1: Cơ cấu tổ chức trong thiết chế xã hội truyền thống ở cộng đồng người Ma Coong	84

DANH MỤC CÁC CHỮ VIẾT TẮT

GS	:	Giáo sư
PGS	:	Phó giáo sư
TS	:	Tiến sĩ
TSKH	:	Tiến sĩ khoa học
NSDN	:	Nghệ sĩ nhân dân
UBND	:	Ủy ban nhân dân
HĐND	:	Hội đồng nhân dân
Nxb	:	Nhà xuất bản
Tr. (tr.)	:	Trang
KHXH	:	Khoa học xã hội
TNXP	:	Thanh niên xung phong
VHTT	:	Văn hoá thông tin
VHDT	:	Văn hóa dân tộc
GDP	:	Tốc độ tăng trưởng kinh tế
BV&PTR	:	Bảo vệ và phát triển rừng

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Ở Việt Nam, người Ma Coong là một nhóm địa phương của dân tộc Bru-Vân Kiều, cư trú chủ yếu tại 19 bản làng nằm rải rác dọc biên giới Việt - Lào, thuộc hai xã Thượng Trạch và Tân Trạch, huyện Bố Trạch, tỉnh Quảng Bình. Theo kết quả Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2009, cộng đồng Ma Coong nơi đây có 400 hộ với 1.950 người [19, tr.4]. Địa bàn cư trú của người Ma Coong bị chia cắt, heo hút giữa đại ngàn Trường Sơn. Đời sống của đồng bào cho đến nay còn nhiều khó khăn, thiếu thốn, chủ yếu dựa vào nương rẫy, săn bắt, hái lượm; kinh tế tự cung tự cấp vẫn là cơ bản.

Có thể nói, đã có nhiều bài viết, ấn phẩm của nhiều tác giả nước ngoài cũng như trong nước đề cập đến dân tộc Bru-Vân Kiều dưới nhiều khía cạnh khác nhau. Tuy nhiên, những nghiên cứu về người Ma Coong - một trong những nhóm địa phương của dân tộc Bru-Vân Kiều - lại rất hiếm thấy. Rõ ràng, đây vẫn là một khoảng trống nghiên cứu về người Ma Coong nói chung.

Cũng như nhiều dân tộc thiểu số, cộng đồng khác ở Việt Nam, trước đây khi chưa có sự vận hành bằng cơ chế nhà nước, để thiết lập trật tự xã hội của người Ma Coong ở huyện Bố Trạch, tỉnh Quảng Bình được xem là “tự quản” này và duy trì nó, rõ ràng phải có vai trò của cá nhân “thủ lĩnh”. Ở cộng đồng người Ma Coong, những “thủ lĩnh” này chính là chủ đất/chủ xứ... (*a châu cu təc/a châu k ruông...*).

Huyện Bố Trạch, tỉnh Quảng Bình vốn là quê hương của tôi. Tôi đã có sự đồng cảm và hiểu biết nhất định về làng quê của mình, trong đó có cộng đồng người Ma Coong. Cho đến nay, trong khi ở nhiều cộng đồng lân cận khác như người Vân Kiều, Khùa, Trì, A Rem..., hình ảnh chủ đất/chủ xứ của họ rất mờ nhạt, thậm chí không tồn tại mà chỉ còn là các câu chuyện kể, thì ở cộng đồng người Ma Coong nơi đây, đang tồn tại ngôi vị “chủ đất/chủ xứ” và

đi kèm với nó những ảnh hưởng lớn của người này tới cộng đồng. Điều này được thể hiện ở chỗ, cho đến nay, mặc dù chính quyền nơi đây từ lâu đã được vận hành và hoạt động, nhưng nhiều cuộc họp bàn về việc triển khai một số chủ trương, chính sách của Nhà nước, những vấn đề liên quan đến an ninh, trật tự trong cộng đồng, triển khai xây dựng một số công trình cơ sở hạ tầng, những sự việc liên quan đến mối quan hệ đồng tộc ở hai bên biên giới... của chính quyền nơi đây vẫn đang cần đến sự hỗ trợ, tham vấn của ông chủ đất. Bên cạnh đó, người Ma Coong cũng tôn trọng và tuân thủ nghiêm ngặt nhiều luật tục của cộng đồng, trong đó có những điều cấm kỵ linh thiêng, quy ước bất thành văn của dòng họ ông chủ đất... Thực tế cho thấy, hiện nay chủ đất cùng với dòng họ của mình đang chủ động tổ chức, điều hành, duy trì các sinh hoạt văn hóa tín ngưỡng cộng đồng như lễ hội, lễ tế trâu, cúng tế làng bản...

Từ đó, nhiều câu hỏi được đặt ra: Chủ đất của người Ma Coong là ai? Họ được hình thành và nổi truyền như thế nào? Chủ đất có vị trí, vai trò gì trong đời sống và thiết chế xã hội truyền thống cũng như hiện tại? Trong bối cảnh hiện nay, sự tương tác trong các mối quan hệ ấy bởi các chủ trương, chính sách của Nhà nước cùng với sự vào cuộc của các cấp, các ngành, các tổ chức xã hội? Niềm tin và sự nhìn nhận, đánh giá của cộng đồng đối với ông chủ đất...?

Trả lời được những câu hỏi này sẽ giúp chúng ta nhận diện được bản chất, vị trí, vai trò và giá trị của người chủ đất trong cộng đồng. Từ đó, có những chính sách, giải pháp nhằm tiếp tục phát huy vai trò của người chủ đất, người có uy tín trong cộng đồng... trong việc góp phần duy trì ổn định và phát triển xã hội cũng như bảo tồn các giá trị văn hóa truyền thống ở cộng đồng người Ma Coong ở khu vực biên giới Việt - Lào. Đây là lý do để tôi chọn đề tài: “***Chủ đất trong cộng đồng người Ma Coong ở huyện Bó Trạch, tỉnh Quảng Bình***” làm đề tài luận án tiến sĩ Nhân học văn hóa của mình.